

En krigergrav fra Øster Vandet

af Anne-Louise Haack Olsen

Et udslag fra metaldetektoren afslørede en rig grav fra omkring 200 e.kr. med våben og romersk import ved østenden af Vandet Sø. I området er der gjort mange detektorfund fra denne og senere perioder. Fundet giver et indblik i stormandskredse i Thy i yngre romersk jernalder og deres forbindelser indadtil og udadtil.

I de senere år er metalgenstande fundet med detektor myldret op af Thylands jord. Perioder, der tidligere var næsten fundtomme, kan nu illustreres med alt lige fra fornemme, guldbelagte smykker til ydmyge kobbermønter. Et af de steder, der har givet rigtig mange fund, er Øster Vandet, hvor detektorafsøgninger gennem flere år har givet mange og fine genstande fra et langt tidsrum, der begynder lige før Kristi fødsel og går langt op i middelalderen. Detektorfundene stammer imidlertid næsten altid fra pløjelaget, og de er dermed revet ud af deres oprindelige sammenhæng. Vi ved, hvor de er fundet, men ikke om de er tabt, om de stammer fra en grav, eller om de er gemt af vejen i et hul i jorden.

Sådan var det ikke med det fund, Peter Jensens detektor afslørede, da han den 20. august 2008 gik over en mark tilhørende gården Vestergård, nogle hundrede meter vest for Øster Vandet kirke. Lige under pløjelaget viste der sig en cirkel af grønligt metal – tydeligvis det yderste af randen på et kar af en kobberholdig legering. Det kunne være en malmgryde fra middelalderen, men det viste sig at være noget endnu mere spændende.

I sådan en situation er det fristende at begynde at grave ned for at tage fundet op og se, hvad det er, men herved risikerer man nemt at ødelægge både fundet og den sammenhæng, det indgår i. Istedet gav Peter Jensen besked til Thisted Museum, og næste dag blev fundet be-

sigtiget af arkæologerne Charlotte Boje Hilligsøe Andersen og Mette Roesgaard Hansen. Der blev gravet et lille snit ind til karrets side, og det viste sig hurtigt, at det ikke var en malmgryde fra middelalderen. Der var tale om et fund, der er enestående i thylandsk sammenhæng: Et forhistorisk bronzekar, importeret fra romerriget, der var nedsat i fodenden af en krigergrav fra tiden omkring eller lige før 200 e. Kr.

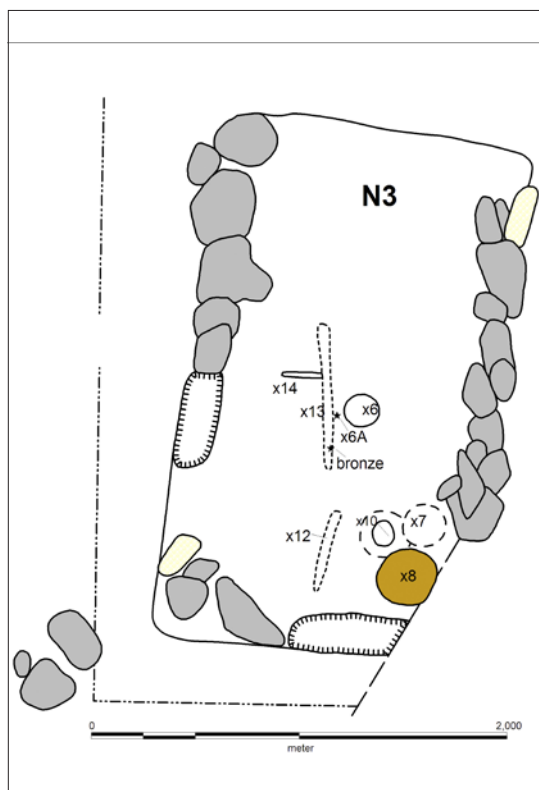
Karret var lavet af tyndt metal og meget skrøbeligt, og derfor blev den afdækkede del straks stabiliseret med gips af konservatorer fra Museernes Bevaringscenter i Skive. Derefter blev fundet dækket til og lå i venteposition, indtil det var muligt at foretage en arkæologisk undersøgelse af stedet. Det skete i efterårsferien samme år, hvor Peter Jensen og hans kone Jytte Nielsen, leder af Thisted Museum, undersøgte graven med hjælp fra Aksel Kristensen, Gærup¹.

Randen af bronzekarret afdækket under pløjelaget. Diameteren er ca. 27 cm.

Foto af graven under udgravning, set fra syd. Bronzekarret er delvis dækket af gipsbind. Næst en plan over graven N3 med gravgods. x6: Skjoldbule. x7 og x10: Lerkar. x8: Bronzekar. x12: Lansespids. x13: Sværd. x14: Knogle. Lys gul: Kalksten. Grå: Sten af flint og bjergart. Linje med tværstreger angiver stenspor.

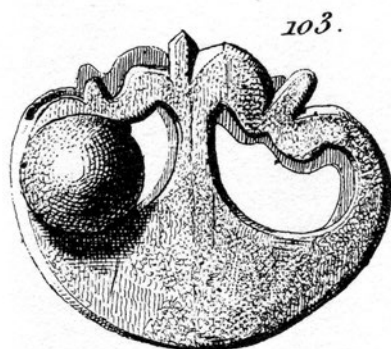
Graven

Graven var en firkantet nedgravning på ca. 1,6 x 2,5 m, orienteret omtrent nord-syd. Bunden lå ca. 50 cm under markens overflade, og i nedgravningens sider sås dele af en ramme af sten, nogle steder i to lag. Stenene har formentlig støttet en kiste af træ, men den var stort set forsvundet. Inden for stenrammen sås flere spredtliggende sten, der kan have ligget på et låg over kisten. Bronzekarret stod i gravens sydøstlige hjørne. Lige op til karret stod to lerkar, og vestfor, ca. midt for gravens sydende, lå et stykke forrustet jern, der senere viste sig at være en lansespids. Der var mere jern midt i graven – midt i den lå et ca. 80 cm langt sværd i en træskede og en skjoldbule af jern, der har siddet midt på et rundt træskjold og beskyttet krigerens hånd. Skjoldbullen havde en høj midttertap, der er med til at datere graven til den første del af yngre romersk jernalder.

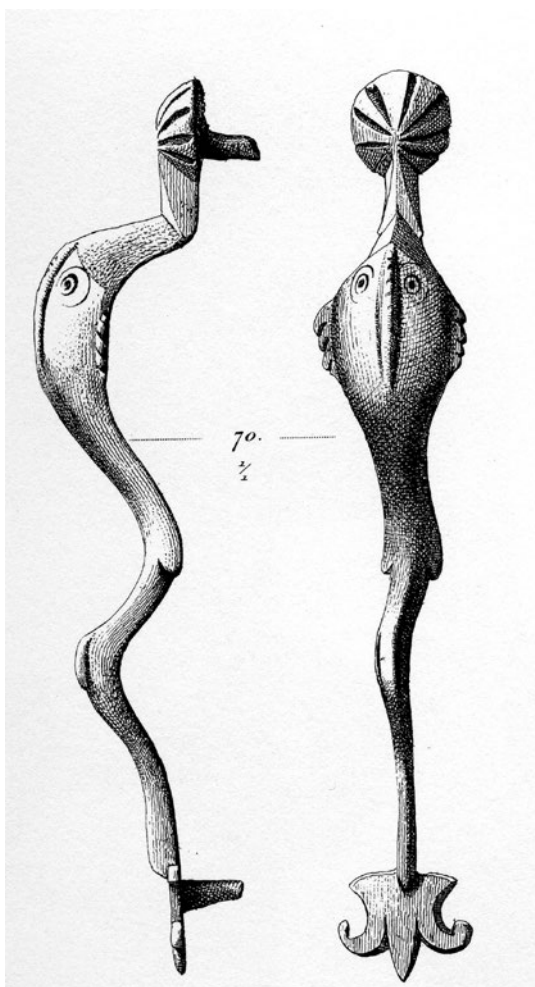
Et romersk sværd

Alle jerngenstandene var stærkt medtaget af opholdet i jorden, og de blev derfor optaget i præparater, der er sendt til konservering på Nationalmuseets Bevaringsafdeling i Brede sammen med de øvrige fund. Der har derfor ikke været mulighed for at studere de finere detaljer ved fundene, men allerede nu kan det siges, at sværdskenen har beslag, der tyder på, at den og sværdet stammer fra romerriget ligesom bronzekarret.

Skenen er af træ betrukket med læder og med rester af en bevikling af en lædersnor eller lignende, muligvis en senere reparation. Nederst sidder en dupsko af bronze i gennembrudt arbejde, der tilhører en type, som også kendes fra de store mosefund ved Illerup og Viemose. Det samme gælder en rebøjle af bronze, som sværdremmen har været trukket igennem. Den

En delfinformet sværdskebøjle og en dupsko i gennembrudt arbejde fra våbenofferfundet i Viemose på Fyn. Begge fremstillet inden for romerrigets grænser. Typerne svarer omtrent til beslagene på sværdsken fra Øster Vandet. Efter Engelhardt.

Nærbillede af sværdsken med delfinformet rembøjle af bronze. Foto: Nationalmuseet.

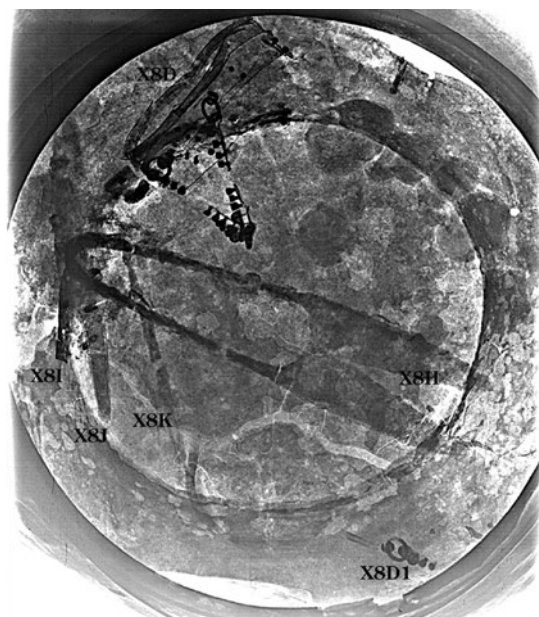
er af form som en stiliseret delfin – endnu et træk, som kendes fra moseofferfundet i Viemose på Fyn. Begge beslagene er formentlig romersk arbejde, og det samme må antages at gælde sværdet. Selve sværdet ser ud til at have et fæste af træ, tilsyneladende betrukket med læder ligesom skeden. Overhjaltet er cirkulært og underhjaltet halvcirkelformet, som det også kendes fra Viemose-fundet.² Sværdfæstet vender mod syd, så den døde har formentlig ligget med hovedet mod syd i graven. Bronzekarret har altså stået ud for hovedet, og her har langespidsen også ligget.

Bronzekarret

Bronzekarret er en såkaldt Østlandskedel, der er importeret fra romerriget. Karret blev røntgenfotograferet, før man begyndte at grave

præparatet ud, og det viste sig at rumme flere overraskelser. Det har formentlig været brugt i forbindelse med indtagelse af alkoholiske drikke under én eller anden form, men nu var det fyldt op med mange forskellige genstande: Bl.a. en saks af jern, to jernknive, en lerkop og et lidt større lerkar, ni mindre sten, et stykke flettet snor og sidst, men ikke mindst, bronzebeslag fra et drikkehorn.

Selve hornet er forsvundet, men metalbeslagene og den bronzekæde, hornet har kunnet hænge eller bæres i, er bevaret. Hvor selve bronzekedlen tilhører den romerske kultur med dens specielle drikkeservice, er drikkehornet germansk, men kombinationen af indført bronzekar og nordiske drikkehorn kendes fra andre rige grave fra samme tid. Man har ikke haft problemer med at blande hjemligt og

Til venstre et røntgenbillede af bronzekarret med indhold. Til højre et foto af karret under udgravning, set ovenfra. Beslaget fra drikkehornets rand med påsat kæde ses øverst i begge billeder. x8D og x8D1: Drikkehornsbeslag (henholdsvis øverst og nederst i billedet. D1 har siddet for enden af hornet.); x8H : Saks; x8J: Kniv. På fotoet til højre ses endvidere en lille kop af ler og nogle mindre sten. Foto: Nationalmuseet.

fremmed service, når gæster skulle beværtet og værtens rigdom og status skulle demonstreres.

Et heldigt fund fra Sønderjylland giver oplysning om, hvad der kan have været i hornet. I 1890 blev der i en mose ved Skudstrup lidt sydvest for Kolding fundet to drikkehorn fra ældre romersk jernalder, der var nedsat som offergaver. Her var selve hornene bevaret, og deres indhold kunne analyseres. Det ene havde indeholdt mjød lavet af honning, mens det andet havde spor efter øl brygget på emmerhvede. Et andet eksempel er en rig kvindegrov fra Juellinge på Lolland, hvor der bl.a. blev fundet en importeret bronzekedel, der rummede en gæret drik af byg, tyttebær og porse. Den klassiske historieskriver Tacitus beretter, at germanerne tilbringer megen tid i drikkelag: »At sidde ved drikken dag og nat igennem, har ingen nogen skam af.«

Lerkoppen og det lidt større lerkar, der lå i bronzekarret, hører formentlig også til drikkeservicet, mens saks og knive er almindelige brugsgenstande, der blot af praktiske grunde blev anbragt i karret. Saksen kan virke lidt besynderlig sammen med sværd, skjold og drikkehorn, men sakse er fundet i krigergrave flere steder, og de kan have haft mange forskellige praktiske funktioner.

Derimod kan det undre, hvad de ni mindre sten skal gøre godt for. Det er imidlertid også noget, der kendes fra andre grave, og de er blandt andet tolket som symbolske gravgaver – erstatning for madvarer, som den døde skulle have med i graven. Det kan ikke afgøres, om den afdøde i Øster Vandet-graven fik mad med til rejsen, for der er næsten ingen knogler bevaret. Hvis stenene er en erstatning for mad, er det næppe et udtryk for sparsommelighed. Der er ikke sparet på gravgaverne, så lidt mad skulle der også nok kunne blive råd til. Det kan hænge sammen med selve gravritualet og hele opfattelsen af, hvad den døde havde brug for på den lange rejse. Det er et faktum, at bronzeked-

len og drikkehornet næppe kan have indeholdt drikkevarer, så det har måske ikke været nødvendigt at give »rigtig« proviant med.

Kontakter til romerriget

Som nævnt er der næsten ingen knogler i graven, kun en enkelt stump er bevaret, men man tager nok ikke fejl, hvis man antager, at den døde var en voksen mand, at han var kriger, og at han indtog en høj social og økonomisk position i lokalsamfundet. Et romersk sværd og en romersk bronzekedel var ikke allemands eje, og de forudsætter, at den døde eller hans slægt havde kontakter til egne uden for Thy – måske endda uden for Danmark.

Blandt de mange fund, der er gjort med metaldetektor i området omkring graven, er også et antal romerske mønter. Der er fundet 9 sølvmonter fra tiden mellem 134 og 201 e. Kr, bl.a. slået under kejser Marcus Aurelius. Det er ikke usædvanligt at finde romerske sølvmonter så langt mod nord – i Thy er der bl.a.

I midten ses sestertsen af bronze, præget af Marcus Aurelius (161-180). Den omgives af 8 sølvdenarer og en efterligning fra 2. århundrede e. Kr. Efter Horsnæs og Ingvardson 2010.

ved Ginderup fundet en hel skat på over 20 sølvdenarer under lergulvet i et hus fra ældre romersk jernalder. Den sidste mønt, der er en såkaldt sesterts – en skillemonet af bronze uden nogen særlig metalværdi – er derimod sjælden i Danmark. Det var simpelthen ikke umagen værd at transportere den slags helt herop. Man kunne få den tanke, at nogen har været en tur nede i grænseegnene ved Rhinen og taget mønten med hjem som souvenir.

Der har været spekulationer om, hvorvidt unge, eventyrlystne mænd fra Skandivanien tog ned og gjorde tjeneste som lejesoldater i den romerske hær for derefter at tage hjem igen med våben og andet, de havde erhvervet sig dernede – noget, vi kender fra vikingetiden, f.eks. via de islandske sagaer. Det er svært at bevise, og det kan også være, at de udenlandske våben og bronzekar er gået fra hånd til hånd i et stort netværk, hvor man udvekslede gaver med allierede i andre egne. På den måde kunne romerske sværd og andre genstande blive spredt over et stort område. Romerne prøvede at undgå, at germanerne fik fat i romerske våben, så det er langt fra sikkert, at man ville få lov at tage sin udrustning med sig hjem efter endt tjeneste.

Hvad enten den døde kriger fra Øster Vandet selv har været i det fremmede og erhverve sine kostbarheder, eller han har fået dem som gave, er det klart, at han har haft kontakter til områder uden for Thy, og han har sikkert vidst besked med, hvad der gik for sig ude omkring i landet. De store moseofferfund fra disse århundreder, hvor udstyr fra hele hære er kastet ud i søer og moser, bl.a. ved Illerup og Ejsbøl længere sydpå i Jylland og ved Viemose på Fyn, viser, at det har været en urolig tid. Det afspejler sig ikke direkte i fundene fra Thy – her er ingen offermoser med bøjede sværd og sønderhuggede skjolde – men rygter om de voldsomme begivenheder er uden tvivl nået herop.

Et netværk af stormænd

En del af Øster Vandet-krigerens netværk har været de andre stormænd i naboegnene. Ved Agerholm i Vester Vandet sogn, kun 2,7 km. nordvest for graven, blev der så langt tilbage som i 1886 i en grusgrav fundet en romersk bronzeøse og -si fra yngre romersk jernalder, en del af en ringbrynje, en guldring, to skjoldbuler, bronzebeslag, skjoldbeslag, et spyd og en saks af jern. På stedet har der muligvis været en gravhøj. Fundene kom op uden sammenhæng, men der er ikke tvivl om, at de stammer fra en gravplads med grave, der er mindst lige så rige som Øster Vandet graven. Ringbrynjer var meget sjældne og kostbare, og en guldring vidner også om rigdom og høj status ligesom de romerske bronzer.

I Hejrhøj tæt vest for Thisted, kun ca. 5 km fra Øster Vandet-graven, blev en betydningsfuld mand begravet på nogenlunde samme tid. Hans grav blev undersøgt af Mogens Ørsnes for Nationalmuseet i 1960. Denne grav og dens udstyr ligner påfaldende graven fra Øster Vandet. Også i Hejrhøj var graven en firkantet nedgravning med en ramme af sten og spredte sten indenfor, og den døde havde fået skjold og to spyd, to jernknive, fire lerkar og to drikkehorn med sig. Tre lerkar og de to spydspidser lå i sydenden, mens skjoldbullen, en stor enægget jernkniv, muligvis et sværd, og de to drikkehorn lå midt i graven. Det hele minder stærkt om graven fra Øster Vandet, og vi kan gå ud fra, at de to mænd har tilhørt samme sociale miljø. Måske har de og den formodede høvding fra Vester Vandet simpelthen været nabo-høvdinge i hvert sit lokalsamfund.

I Hejrhøj blev der også fundet genstande, der må stamme fra en ødelagt grav for en fornem kvinde, bl.a. bøjlenåle af sølv og glasperler med indlagt bladguld. I nærheden har man endvidere i forbindelse med nedgravningen af naturgasledningen og anlæggelsen af omfartsvejen

omkring Thisted i 1980'erne og 1990'erne udgravet dele af en stor boplads med langhuse fra denne og den følgende periode. Det kan man læse om i Historisk Årbog fra 1993 og 1995.

En nedlagt bebyggelse

Vi kender ikke den boplads, hvor krigeren fra Øster Vandet boede, men der er ikke tvivl om, at den kan findes i den nærmeste omegn. Graven er ganske vist anlagt på et bopladsområde, men dette stammer fra århundrederne lige op til Kristi fødsel, og denne bebyggelse har været nedlagt, da graven blev gravet. Kun et lille hjørne af bopladsen blev afdækket ved undersøgelsen, der først og fremmest fokuserede på graven, men i udgravningsfeltet

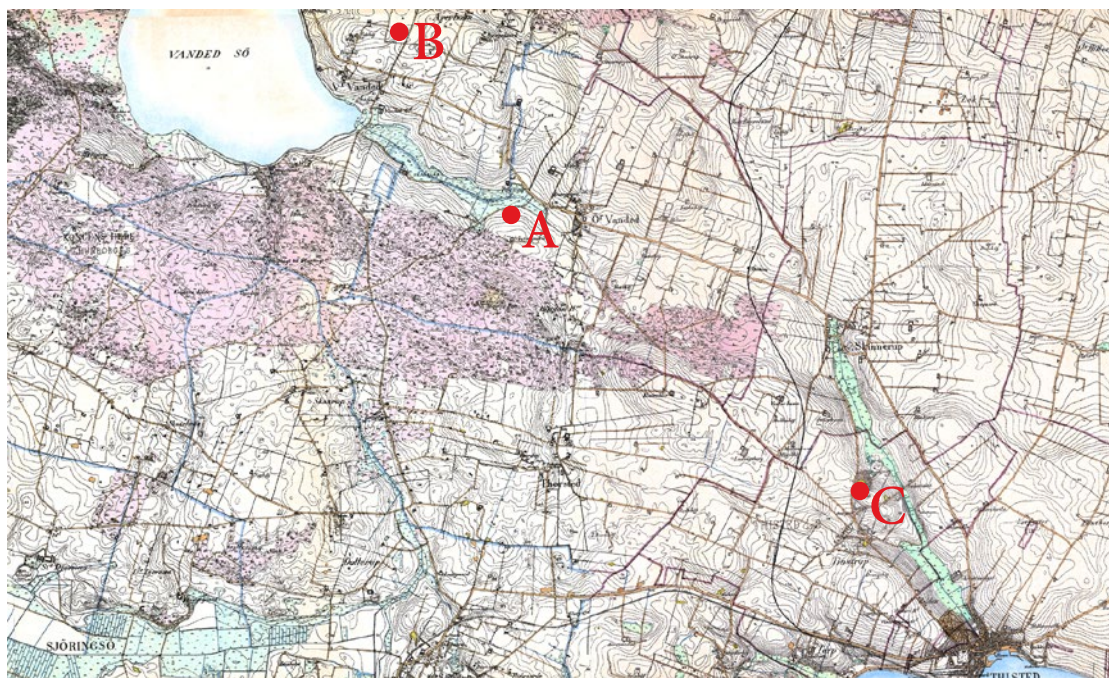
kunne ses sydøsthjørnet af et typisk thy-landsk hus fra ældre jernalder med de karakteristiske, metertykke græstørsvægge. Huse af denne type kendes bl.a. fra de kendte byhøje ved Hurup, Ginderup, Nørhå og Heltborg, og de kan ses i rekonstruktion i museets afdeling i Heltborg. Den døde kriger har formentlig også boet i et hus med græstørsvægge, som måske en dag kommer frem i forbindelse med et anlægsarbejde.

Jernalderlandskabet

Som graven og de mange metaldetektorfund viser, har området ved østenden af Vandet Sø været rigt og betydningsfuldt i store dele af oldtiden. Det kan bl.a. hænges sammen med

Plan over det nordvestligste hjørne af udgravningsfeltet. N3 er krigergraven, N4 er tørvevæggen i sydøsthjørnet af det ældre Hus 1. N5 og N6 er indervæggen, der blev markeret af et lerpanel og en lille samling hvide kalksten. N7 er tolket som en tagdrypsrende eller lignende langs ydersiden af husvæggen. Den blev skåret af graven.

Kort fra ca. 1883 over området øst for Vandet Sø med angivelse af rige gravfund fra yngre romersk jernalder. A: Graven ved Øster Vandet. B: Fund fra grusgrav ved Agerholm, Vester Vandet. C: Hejrhøj. Copyright Kort- og Matrikelstyrelsen

Udsigt mod fundstedet fra nordøst på en dag med høj vandstand.

beliggenheden ved østenden af Vandet Sø. Graven ligger på den nordlige del af et næs, der fra syd skyder sig ud i et vådområde, der i dag danner en fortsættelse af søen mod øst. I jernalderen kan der udmærket have været vand, eller i hvert fald et sejlbart vandløb, der førte helt ind til næsset. Denne beliggenhed ser man ved mange pladser med rige detektorfund, både i Thy og udenfor.

Området vest for Vandet Sø er dækket af flyvesand, der fuldstændig har ændret landskabet siden jernalderen. Man ved, at der i stenalderen var en havbugt med forbindelse til Vesterhavet, men om det også var tilfældet i jernalderen, kan ikke afgøres. Vi ved altså ikke, om skibe fra Nordsøen i århundrederne lige efter Kristi Fødsel ankrede op ved Øster Vandet.

Til slut en gyserhistorie: Da Peter Jensen den 20. august 2008 gik med sin detektor over marken, var markarbejdet allerede i gang,

og dele af marken var ved at blive tilsået med raps. I forbindelse med tilsåningen blev jorden bearbejdet i 35 cm's dybde. Randen af bronzekarret sad ca. 25 cm under overfladen. Hvis karret ikke var blevet fundet i tide, ville det være blevet halshugget, og nogle bronzefragmenter, der kun havde kunnet bestemmes som dele af randen fra et ubestemmeligt bronzekar, var måske blevet fundet i pløjelaget det følgende efterår. De øvrige fund var heller ikke sluppet uskadt fra mødet med de moderne landbrugsmaskiner. Heldigvis gik det ikke sådan, og Thy blev et vigtigt gravfund rigere.

Anne-Louise Haack Olsen

Født 1951. Forhistorisk arkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred

Litteratur

Martin Biborski og Jørgen Ilkjær: Illerup Ådal. Bd. 11. Die Schwerter. Jysk Arkæologisk Selskab 2006.

Conrad Engelhardt: Sønderjyske og fynske mosefund. Bind III Kragehul og Viemose. Med forord af Mogens Ørsnes. 1970.

Nis Hardt: Jernalderens og vikingetidens landbrug. I Det Sønderjyske Landbrugs Historie, s. 17-122. Haderslev 2003.

Helle Horsnæs og Gitte Tarnow Ingvarsson: Detektortræf i Thy. I: Danefæ : skatte fra den danske muld : til Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2., s. 100-104. København 2010.

Jørgen Ilkjær: Illerup Ådal. Bd. 9. Die Schilde. Jysk Arkæologisk Selskab 2001.

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr. København 2003.

Ulla Lund Hansen: Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas. Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskab, København 1987.

Noter

- 1 Lokaliteten har nummer 110213-57 i Fund og Fortidsminder.
- 2 For oplysninger om de genstande, der er under konservering på Nationalmuseet, takkes museumsinspektør Peter Vang Petersen, Nationalmuseet, Danmarks Oldtid.

Den gamle skolebygning på Ballerum

Historisk Årbog fortalte i 2011 om lærer og forfatter Edvard Søderberg og hans ophold i Thy 1897-1907. Han virkede ved skolen på Ballerum, der var beliggende på den nuværende adresse Ballerumvej 292. Den gamle skolebygning nedbrændte for nogle år siden, og der er siden opført et nyt hus på stedet. Det var imidlertid ikke muligt at spore skolen i de lokale billedarkiver, men der er nu dukket et billede op fra 1960'erne i Aksel Munks efterladte arkiv. Han var organist ved Thisted Kirke, og den store fritidsinteresse var fotografering. Han cyklede Thy på kryds og tværs og brugte sit fotografiapparat flittigt – til stor nytte for den lokale historie som her i tilfældet med den gamle skole på Ballerumvej.

Ansæt som kontrolassistent

Redaktionen har modtaget nedenstående brev fra Alfred Johannesen, Dianalund. Det er et »ansættelsesbrev« fra 1946, da han blev ansat som kontrolassistent i Nordthy. Her havde han sit virke i toethalvt år.

Skovsted d. 11/4. 1946.

Kr. Alfred Johannesen, Sk. Røstrup.

Jeg bekræfter hermed at jeg i Aftes pr. Telefon har fæstet Dem som Kontrolassistent for Kontrolforeningen, Nordthy, for Tiden 1/5 1946 - 1/4 1947 for en Løn af 2200 Kr. fast + 200 Kr. for 1 Kl. Regnskab. Det er aftalt at De afhenter Prøverne om Morgenen hos De Medlemmer som selv tager Prøverne. Og saa haaber jeg at De maa gaa paa Arbejdet med frisk Mod saa vil vi fraa enhver Maade vise os imødekommende og behjælpene.

De kan flytte Deres Papirer til Kellerslev-Haasstrup Kommune i Thisted Amt. Naar De kommer hertil d. 1. Maj kan De komme herud med Rutebil fra Thisted, enten med Frøstrup-bilen 5¹/₄ fra Frederikstov, Teggestub-bilen fra Havnens ^{KL 5¹/₄} eller Skovsted-bilen fra Grand Hotel Kl. 6. De kan spise til Aften her og bo her den første Nat, hvorefter jeg skal vise Dem til Bette.

Venlig Hilsen

Chr. Hjelplund

Skovsted

pr. Thisted.